

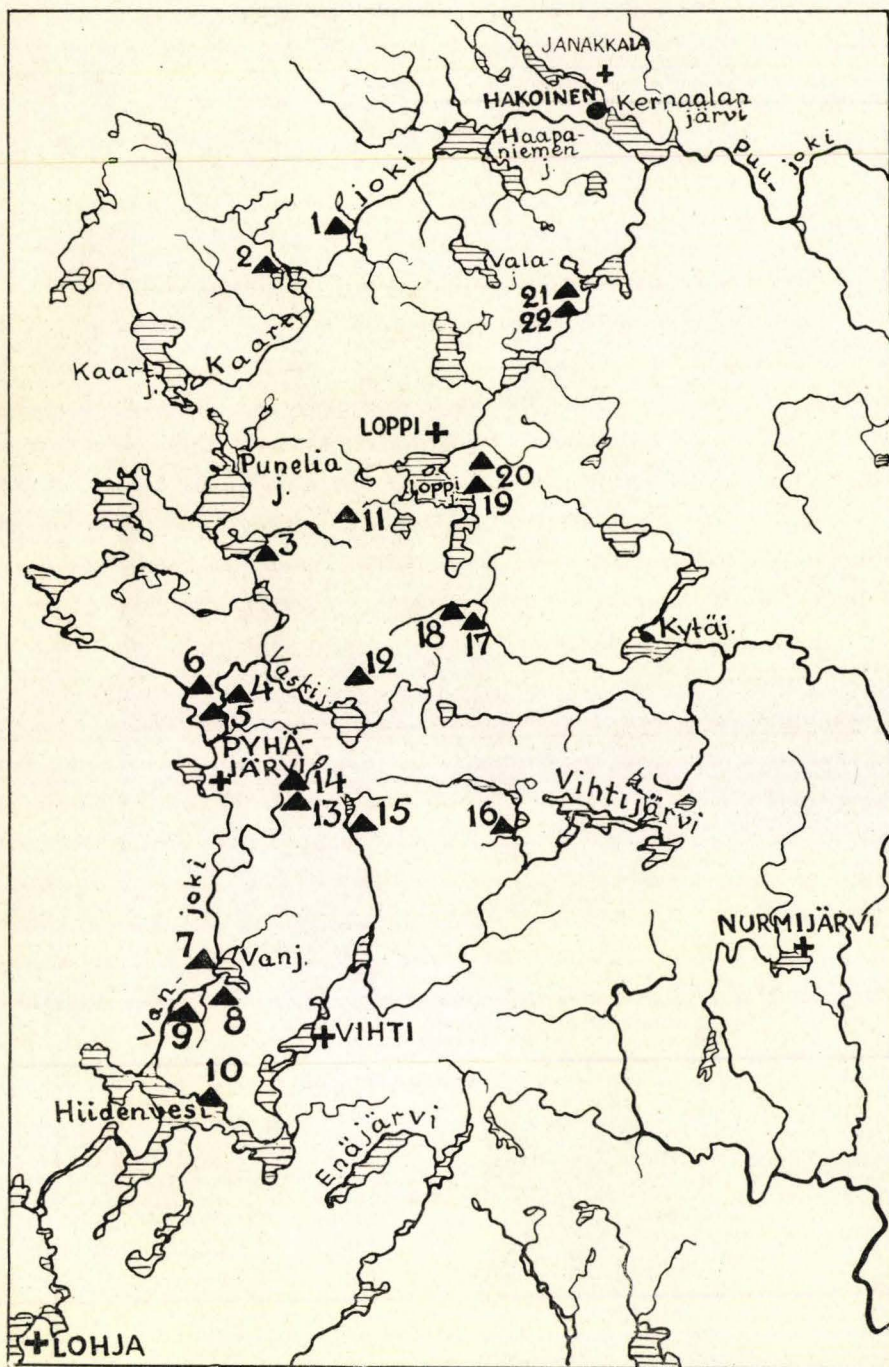
Muinaisen Etelä-Hämeen puolustuksen tiedoitusjärjestelmästä.

Maamme esihistoriallista puolustuslaitosta koskevilla tutkimuksissa mainitaan tavallisesti siihen liittyvä merkinantolaitoskin. Eri lähteistä, kuten kansanrunoudesta ja muista perimätiedoista sekä asiakirjoista on saatu selviä viitteitä toisiinsa sopivissa näkyväisyysuhteissa olevilla vuorilla ja mäillä sijainneista viestipaikoista. Koska tällainen järjestelmä on huomattavasti lisännyt paikkakunnan tai suuremman alueen turvallisuutta, on syytä olettaa, että sitä mahdollisuuksien mukaan on käytetty yleisemminkin: vesistö-, joki- tai maakulkuteiden varsilla. Viestipaikkoja tarvittiin etuvartioasemiksi varsinkin niillä suunnilla, mistä vihollisen hyökkäys oli odotettavissa.

Seuraavassa yritetään selvittää Etelä- eli Vanajan Hämeen muinaisia mahdollisia merkinantolaitoksia. Lähtökohtanamme on Janakkalassa Kernaalanjärven rannalla sijaitseva vanhan Vanajan ja koko Etelä-Hämeen asuma-alueen puolustuksen keskus, Hakoisten muinaislinna. Kernaalanjärvessä yhtyvät Vanajaveden reitin eri tahoilta tulevat latvajoet, joten Hakoisten linna on ollut hallitsevassa asemassa muinoin niin tärkeään vesiliikenteeseen nähden. Toiselta puolen taas ulottuvat useat Keski-Uudenmaan rannikkojokien latvahaarat lähelle Vanajaveden reitin alkuhaaroja, joten Hakoisilla merenrannikolle suuntautuvan liikenteenkin suhteen oli suuri merkitys.¹

Etelä-Hämeen erotti Suomenlahdesta keskiaikaan saakka asumaton alue, nykyinen Uusimaa. Se oli Etelä-Hämeen hämäläisten takamaana sekä heidän läpikulkualueenaan merenrannikon pyynti- ja kauppapaikoille. Samoja luontaisia jokiteitä, joita sisämaan hämäläiset käyttivät retkillään rannikolle, saattoivat viholliset käyttää pyrkiessään rannikolta Etelä-Hämeeseen, ensi-

¹ Hakoisten linnasta ks. Juhani Rinne, *Suomen Mäkilinnat*. Hki 1914, ja Julius Ailio, *Hämeenlinnan esi- ja rakennushistoria*. Hämeenlinna 1917.

Hämeen linnan eteläisiä merkinantolaitoksia.

1. Paloniitynjärvi. 2. Palomäki. 3. Huisunlinna. 4. Palomäki. 5. Linnamäki. 6. Venäjänlinna. 7. Palomäki. 8. Palomäki. 9. Totonkorpi. 10. Linnannokka. 11. Palolampi. 12. Vartiämäki. 13. Puihanlinna. 14. Leikkilinna. 15. Palomäki. 16. Linna. 17. Linnamäki. 18. Tuli-mäki. 19. Palomäenniitty. 20. Linnamäki. 21. Palomäki. 22. Palomäki.

sijassa Hakoisten linnaa ympäröiville asutuille seuduille. Näiltä jokiteiltä on etsittävä siis myös merkinantolaitoksia.

Lopen pitäjän länsiosassa on Vanajaveden reittiin ja Lohjanjärven vesistöön laskevain vesien vedenjakaja. Täällä eräs Vanajaveden reitin latva alkaa Kaartjärvestä, josta Kaartjoki eli Topenonjoki muutaman pienen järven kautta johtaa Rengon ja Janakkalan rajalla olevaan Haapaniemenjärveen ja edelleen Tuulensuunjokena jo mainittuun Kernaalanjärveen. Viime mainittuun yhtyy muualta vielä kolme Vanajaveden latvahaaraa. Kaartjärven eteläpään erottaa vain n. 350 m:n levyinen kannas Punelianjärvestä, josta Lohjanjärven vesistöön kuuluva vesitie laskee useiden järvien (Sakara-järvi, Tevännönjärvi, Pyhäjärvi ja Vanjärvi) kautta Vihdin Hiidenveteen. Se yhtyy Lohjanjärveen ja on sen kautta yhteydessä mereen.

Täten on Vanajan Hämeen ja merenrannikon välillä ollut olemassa luonnon muodostama verrattain suora vesikulkutie. Vaikka tällä tiellä kulkua ovat haitanneet Kaart- ja Punelianjärvien välinen kannas ja lukuisat kosket, se on kuitenkin ollut yhtä helposti kuljettava ja taivallettava kuin mikä muu eteläisen Suomen jokitie hyvänsä.

Jokikulun yleisyyttä Lopen—Janakkalan seudulla todistavat mm. »valkama»-liitteiset paikannimet. Niinpä Janakkalan Hakoisten alueella on vanha *Hakavalkama* (main. v. 1584).¹ Juuri Hakoisten lähellä Tuulensuunjoella, mistä Kaartjärven vesistö laskee Haapaniemenjärvestä Kernaalanjärveen, näkyy taloudellisella kartalla *Valkama*-niminen asuma. Janakkalan keskuseudulla olevalle Viralalle kuului ennen *Terivalkamanniitty*. Lopen Topenon kylässä joen varrella mainitaan 1693 *Jocki walkama mässa*.² Napialassa Kernaalanjärven eteläpuolella on *Ruuhivalkama*-niminen paikka. Samaa vesitietä on Lopen puolelta ennen paljon kuljettu veneillä Tervakosken myllyissä. Vanhoissa Janakkalan asiakirjoissa mainitaan *Kiipusen valkama*; Monikkalassa on ollut *Valkaman* torppa, Ikaloisissa Vanajan puolella *Haasvalkama*, Puujoella Hausjärvellä *Ryttylän vanha valkama*.

Mainittu Kaartjoen—Vanjoen vesitie on varmaan ollut vihollisten vainotie Vanajan Hämeeseen. Senvuoksi on luonnollista, että se on pyritty varus-

¹ Muistiinpanoihin perustuvia asiakirjoista otettuja viitteitä ei ole tätä tutkielmaa kirjoitettaessa voitu tarkistaa. Kirjoittajan painamattomiin tutkimuskertomuksiin ja kokoelmiin ei ole erikseen viitattu.

² MHA (Maanmittaushallituksen arkisto) H 48, n:o 6/1; taloud. kartalla samalla paikalla Jokivalkama niminen asuma.

tamaan vartioimis- ja merkinantolaitoksella. Seuraavassa tarkastelemme tämän tien pohjoisosan varsille mahdollisesti jääneitä viestityspaikkain jälkiä.

Seuratessamme Hakoisten puolelta alkaen Kaartjokea vastavirtaan tullemme Rengon Vehmaan ja Ahoisten kyläin kohdalla *Paloniitynjärvelle* (kartalla n:o 1) ja jonkun matkaa ylempänä Lopen Topenon kylän alueelle, jossa on Kyynäröisten järven ja joen lähellä *Palomäki* niminen talo (n:o 2). Kaartjoen niskasta avautuu Kaartjärvi, josta edellämainitun n. 350 m leveän kannaksen yli tullaan Vanjoen jokitien lähtökohtaan, Punelianjärvelle.

Salon kartanon ja Rautakosken tehtaan välimailloja Punelianjärven länsipuolella mainitaan »linnamäki», josta kuitenkin ei ole tarkempaa tietoa,¹ ja Punelianjärven eteläpuolella Sakarajärven ja Laihuanjärven välisellä kannaksella Aitoniemen talon maalla *Huisunlinna* (n:o 3). Se on korkea moreenimäki, joka asemansa ja luontonsa puolesta olisi ollut puolustuspaikaksi kelvollinen, mutta varustuksia siellä ei näy.

Pyhäjärven puolella on tämän jokitien itäpuolella Siikalan kylään kuuluva *Palomäen* asuma (n:o 4) merkitty taloudelliselle kartallekin. Itse Pyhäjärven rannalla on Tuorilan kylän maalla *Linnamäki* (n:o 5), jonka nimi sekä sen viereiset *Linnanniitty* ja *Linnanmäen pelto* esiintyvät isonjaon asiakirjoissa.² Tuorilan kylän takamaalla on *Venäjänlinna* ja *Venäjänlinnanniitty* (n:o 6).³ Näitä Tuorilan kylän paikkoja ei ole käyty tarkastamassa nyt puheenaolevan kysymyksen kannalta.

Jokitien alaosassa, Vihdin Vanjärven tienoilla on paikannimistä päättäen vartiopaikkoja ollut tiheämmässä kuin vesitien pohjoisosassa. Niinpä Pakaselan ja Merramäen kyläin pohjoispuolella, joen länsipuolella on *Palomäki* (n:o 7),⁴ Kaharlan kylässä lähellä Vanjokea toinen *Palomäki*, »skalligt berg», kuten asiakirjassa sanotaan (n:o 8)⁵ sekä Härtsilän ja Vanjoen kyläin alueella *Totonkorpi* (n:o 9).⁶ Samalla seudulla on Uusitilaan kuuluva *Metelinmäki*, korkea metsäinen harjanne, jossa on kaksi laajahkoa luontaista kivikkoa nimeltään »Tonttujen plassit»; muinaishistoriallista merkinantolaitosta tällä mäellä kuitenkin tuskin on ollut. Lähellä Vanjoen suuta Hiidenveden

¹ Hj. Appelgren-Kivalo, *Suomen Muinaislinnat* s. 37 (n:o 73). SMYA XII, Hki 1891.

² MHA B 53 a, n:ot 4/19 ja 7/21.

³ MHA B 53 a, n:ot 7/20 ja 7/21 ja taloud. kartta.

⁴ Main. v. 1774, MHA, B 52, n:o 15/1—2.

⁵ MHA, B 51 n:ot 9/2—3 ja 9/6.

⁶ MHA, B 51, n:o 6/1—2.

pohjoisrannalla on *Linnannokka* (n:o 10),¹ ikäänkuin jokisuun päävartio-paikkana.

Vesitiet Hiidenvedeltä johtavat, kuten mainittiin, edelleen Lohjanjärven vesistön kautta Mustionjokea mereen. Kun matka tätä tietä merenrannikolle on verrattain pitkä, sitä on voitu Hiidenvedeltä käsin oikaista taivaltamalla Salpausselän yli toisella puolella olevalle Enäjärvelle. Tämä laskee useiden pikkujokien ja järvien kautta vihdoin Pikkalanjokena Siuntion kohdalla mereen.

Kernaalanjärveen laskee toinenkin huomattava vesistö etelästä päin, nimittäin Loppijärvestä Kesijärven ja Alajärven kautta tuleva Isojoki. Tätä tietä myöten lienee rautakautinen asutus levinnyt Janakkalasta Loppijärven pohjoisille, itäisille ja eteläisille rantamille. Loppijärveen laskee nykyään vain lyhyitä lisävesiä, mutta sen lähellä on useita eri tahoille virtaavien vesiteiden latvoja, joilta vähällä vaivalla on voitu taivaltaa Loppijärvelle ja siitä edelleen. Vanjoen vesistön sivuhaaroja ulottuu Loppijärven länsipuolelle lähelle tähän järveen laskevia pikkujokia, samoin itäisen Vihdin vesien latvat lähenevät Loppijärveä eteläpuolella, ja Vantaanjoen latvat ovat lähellä järven itä- ja eteläpuolia; viimeksimainitulla taholla kannas on kapeimmalla kohdalla vain n. ½ km leveä. On todennäköistä, että näitä vesiteitä pitkin on ollut yhteyttä merenrannikon ja Vanajan Hämeen välillä ja että vihollisienkin on odotettu käyttävän retkillään näitä teitä.

Edellämainitun Huisunlinnan (n:o 3) kohdalla laskee Vanjokeen *Palolamminoja*, joka tulee Loppijärven ja Sakarajärven puolivälissä olevasta *Palolammista* (n:o 11). Paikan lähellä on myös *Palomäki*. Kun viimeksimainitun lammen läheisestä Kalevalammista alkava oja, Ukselanjoki, laskee Loppijärveen, voisi Palo-kantaisten nimien esiintyminen täällä viitata tätä kautta käyneeseen kulkutiehen.

Vähän edellistä etelämpänä, Lopen Hunsalan kylän kohdalla laskee Vanjokeen Vaskijoen pieni vesistö, jonka lähteet ovat Loppijärven eteläpuolisilla soilla. Vaskijärven pohjoispuolella samannimisessä kylässä on *Vartiamäki* niminen tila, jonka samannimisestä mäestä (n:o 12) isonjaon karttaselityksissä sanotaan: »Wartiamäki som är ett någorlunda högt och aflångt med skog beväxt berg.»² Tällä seudulla on kartoilla mainittu rajapaikkana *Meri-*

¹ K. Soikkeli, *Vihti I*. Hki 1929. Kartta s. 84, sekä taloud. kartta.

² MHA, B 53 a, n:o 8/1—2.

tienojansuu.¹ Nimi viittaa siihen, että jokin rannikolle vievä tie on kulkenut tätä kautta.

Vaskijärven eteläpuolella ja Vanjoen idänpuolisella laajahkolla takamaa-alueella, joka kuuluu itäisen Vihdin vesiteiden piiriin, on merkittävä Pyhäjärven Ahmon kylän *Puihanlinna* (n:o 13)² ja *Puihanlinnan pelto*.³ Mäellä ei kukaan siellä käynyt tutkija ole havainnut varustusten jälkiä. Kairassuolla, saman Ropoin talon maalla kuin Puihanlinnakin, on *Leikkilinna* (n:o 14),⁴ sek in varustamaton paikka. Pyhäjärven Haaviston kylässä on asuma *Palomäki* (n:o 15).⁵ Edelleen on koillisessa Vihdissä Alimmais en järven rannalla *Linna* niminen talo (kartan n:o 16).⁶ Kun Hiiskola ja muut Vihtijärven seudun asumat sekä Vaskijärven kylä ovat vielä uuden ajan alussa kuuluneet Lopen veropitäjään ja siten Vanajan Hämeeseen, luulisi Vihtijärven Linnan kuuluneen Vanajan Hämeen puolustusjärjestelmään.

Loppijärven eteläpuolella olevan Läyliäisten kylän Mustajoen talon maalla on lähellä Kytäjärven kylän rajaa *Linnamäki* (n:o 17),⁷ jossa sielläkään ei näy varustusten perustoja. Mainitun Mustajoen talon maalla ja sen rajapaikkana on *Tulimäki* (n:o 18), jota käytetään kolmiomittauspaikkana.⁸ Eri kysymys on, olisivatko Linnamäki ja Tulimäki luettavat Loppijärven—Vantaanjoen vai Loppijärven—Vihti joen suunnan järjestelmään. Tässä yhteydessä mainittakoon, että myös Vantaanjoen varsilla on merkinantolaitoksen olemassaoloon viittaavia paikannimiä.

Loppijärven itäpuolella olevan Sajaniemen kylän alueella on isonjaon karttain mukaan Loppijärven *Palosaari* ja järven rannalla *Palomäenniitty* ja *Palomäen pelto* (n:o 19),⁹ joten on oletettava siellä olleen myös jonkun Palomäen. Itse Sajaniemen kylässä on ent. Melkon rälssitilan vieressä *Linnamäki*

¹ Meritienojansuu, Valtion Arkisto, tuomiokirjat 113, lehti 32, Lopen käräjät 19. 10. 1665.

² Appelgren, main. teos s. 76, n:o 139.

³ MHA, B 53 a n:ot 1/28 ja 1/37.

⁴ Appelgren, main. teos s. 76, n:o 140.

⁵ Taloud. kartta.

⁶ Appelgren, main. teos, s. 76, n:o 138.

⁷ Appelgren, main. teos, s. 37, n:o 72.

⁸ Ryska Generalstabens Topografiska Afdelning. Katalog öfver trigonometriska och astronomiska punkter i södra Finland intill 61:sta breddgraden bestämda åren 1860—1886. *Fennia* 10, n:o 2, ss. 57 ja 182, n:o 1185. Helsingfors 1894—1901.

⁹ MHA, H 48, n:ot 3/7—8 ja 3/9—10.

(n:o 20),¹ jonka laki on vain muutaman metrin leveä harjanne ja joka näinollen ei olisi puolustuspaikaksi sopivakaan.

Loppijärvestä Kesijärven ja Alasjärven kautta Kernaalanjärveen vievällä vesitiellä on tähän mennessä havaittu vain kolme merkinantojärjestelmään viittaavaa paikannimeä. Ne ovat Janakkalan Vähikkälän kylässä olevat kaksi *Palomäki* nimistä taloa (n:ot 21 ja 22) sekä Kesijärven itäpuolella olevan Launoisten kylän Santamäen maalla oleva *Tulimäen pelto*,² joka sisältänee muiston lähiseudulla olevasta Tulimäestä.

Edellä esitettyssä kulku- ja viestitysteiden paikannimistössä on monia linna-kantaisia nimiä. Näitä paikkoja tutkittaessa ei ole löydetty mitään sellaista, mikä osoittaisi, että niitä olisi todella käytetty puolustustoimissa. Sijaintinsa vuoksi vihollisen käyttämän kulkutien varressa ei näin nimitettyjä mäksi ole pakolinnoinakaan pidettävä. Nimityksen syytä on siis haettava muualta. Yhtenä mahdollisuutena on esitetty, että nimi on annettu jonkun toisen tunnetun linnamäen mukaan mäen sijainnin ja maaston ominaisuuksien vuoksi, mutta on myös mahdollista, että linnamäki-nimitys tällaisessa tapauksessa on johtunut paikan käytöstä viestitys- ja vartiojärjestelmässä; paikan sijainti viittaisi ensi kädessä siihen. Näinollen edellä esiintyvät linna-kantaiset paikannimet olisivat rinnastettavia Palo-, Tuli- ja Totto-kantaisiin.

Toisena viestityspaikkojen nimiryhmänä ovat palo-liitteiset nimet. Kun ne johdonmukaisesti sijaitsevat muinaisten kulkuteiden varsilla nähtävästi valituilla paikoilla, ei niitä ainakaan kaikkia voida pitää kaskiviljelykseen tai sattuneisiin kuluihin kohdistuvina niminä. On myös huomattava, että moni näistä nimistä on merkinnyt laajempaa seutua kuin vain mäkeä, kuten esim. Palojoki tai -lampi. Monen Palomäen nimi on jäänyt perinnöksi lähelle syntyneelle asumalle tai kylällekin, mikä osoittaa niiden vanhuutta. — Tuli-kantaisiin nimiin voidaan ylipäänsä soveltaa se, mitä palo-kantaisista tässä on sanottu.

Totto-nimistö, jota tavataan eri puolilla maata, on tutkimuksissa varauksetta tunnustettu liittyväksi vanhoihin viestitysjärjestelmiin. Varsin

¹ Appelgren, main. teos, n:o 37, s. 71.

² MHA H 47, n:o 5/9.

elävän kuvauksen siitä antaa rovasti Fellman Rovaniemen pitäjänkertomuksessaan.¹

Vartio-liitteiset paikannimet ovat epäilemättä muinaisen vartio- ja viestitysjärjestelmän nimiä. Puuttumatta itse Vartia-nimen kehityshistoriaan, viitattakoon vain erään Oulanka-joen suvannolla sijainneen Vartialammin kylän merkitykseen sotilaallisena tiedoituspaikkana ja lähiseutunsa puolustuksen etuvartioasemana.²

Tämän laajempia johtopäätöksiä ei voitane tällä kertaa tehdä edellä esitetystä vanhan Vanajan Hämeen muinaiseen puolustuslaitokseen kuuluneesta tiedoitusjärjestelmästä.

Jouko Voionmaa.

---

¹ Vrt. myös Aarne Äyräpää, *Tulitiedoitus — nykyisen viestipalveluksen kantaisä*. Hakka-peliitan Joulukuu 1933.

² J. Lukkarinen, *Matka Vienan-Karjalaan*. Viena-Aunus 1943: 6—7, s. 107 ja seur.